
પ્રવચન નં. ૭૨, શ્લોક-૧૦૦ થી ૧૦૨, ગાથા-૭૨, સોમવાર, અષાઢ વદ ૪,
તા.૧૨-૦૭-૧૯૭૧

આ 'નિયમસાર' વ્યવહારચારિત્ર અધિકાર છે. ૭૧ ગાથા. ૧૦૦મો કળશ. ૧૦૦ કળશ

છે ને? અરિહંત કેવા છે એનું સ્વરૂપ છે.

મદનનગસુરેશઃ કાન્તકાયપ્રદેશઃ

પદવિનતયમીશઃ પ્રાસ્તકીનાશપાશઃ ।

દુરઘવનહુતાશઃ કીર્તિસંપૂરિતાશઃ

જયતિ જગદધીશઃ ચારુપદ્મપ્રભેશઃ ॥૧૦૦॥

‘પદ્મપ્રભુ’ ભગવાનની સ્તુતિ કરે છે. પોતાનું ‘પદ્મપ્રભુ’ નામ છે ને? ટીકાકારનું પદ્મપ્રભુ નામ છે. એ નામે ભગવાન પદ્મપ્રભુને યાદ કરીને અરિહંતનું એ રીતે સ્તવન અને સ્તુતિ કરે છે.

શ્લોકાર્થ :- ‘કામદેવૃષી પર્વતને માટે (અર્થાત્ તેને તોડી નાખવામાં) જેઓ (વજ્રધર) ઇન્દ્ર સમાન છે,...’ ઇન્દ્રને હાથમાં વજ્ર હોય છે. એટલે એને વજ્રધર કહેવામાં આવે છે. એમ ભગવાન ‘પદ્મપ્રભુ’ ભગવાન ‘કામદેવૃષી પર્વતને માટે (અર્થાત્ તેને તોડી નાખવામાં) જેઓ (વજ્રધર) ઇન્દ્ર સમાન છે,...’ વાહ...! ‘મદનનગસુરેશઃ’ મદનૃષી પર્વતને ‘સુરેશઃ’ નામ ઇન્દ્રની જેમ. સુરેશ-ઇન્દ્રનો ઇશ. વજ્રધર તો નાખ્યું ઓલું ... આવ્યું ને એટલે નામ નાખ્યું. આહાહા...! વજ્ર, વજ્રથી .. થાય એમ ભગવાનનો આત્મા કામદેવની વાસનાનું તો ચૂરણ કરી નાખ્યું છે.

‘કાન્ત (મનોહર) જેમનો કાયપ્રદેશ છે,...’ એ બાહ્યબુદ્ધિ. જેમનું મનોહર શરીર છે. પરમૌદારિક, એમ કહે છે. અરિહંતના શરીરને વ્યાધિ, ક્ષુધા, તૃષ્ણા, રોગ એવું હોય નહિ. કાન્ત શરીર છે, મનોહર શરીર છે. ‘જેમનો કાયપ્રદેશ...’ એટલે શરીરના પ્રદેશો. ભગવાનઆત્માના પ્રદેશો તો નિર્મળ, પણ એના શરીરના પ્રદેશો પણ નિર્મળ છે. પરમૌદારિક શરીર છે ને? દરેક અરિહંતને એમ હોય છે. અહીં તો અત્યારે ‘પદ્મપ્રભુ’ નામથી યાદ કર્યા છે.

‘મુનિવરો જેમનાં ચરણમાં નમે છે,...’ મુનિવરો, જેને વીતરાગતા પ્રગટી છે, એવા મુનિવરો પણ સર્વજ્ઞ અરિહંત પરમાત્માના ચરણમાં નમે છે. એમને પણ ભક્તિ હોય છે એમ કહે છે. મુનિવર, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ વગેરે અરિહંતના ચરણમાં વીતરાગતા પૂર્ણ પ્રગટી છે, તેના ચરણમાં નમે છે.

મુમુક્ષુ :- હેય બુદ્ધિએ છે.

ઉત્તર :- આવ્યા વિના રહે છે? હેય છે પણ આવે છે કે નહિ? ભક્તિનો વિકલ્પ છે એ તો ઉપયોગ છે, પણ આવ્યા વિના રહેતો નથી. હશે જ એટલે? એ તો છે એ આદરણીય નથી. પણ છે ખરો કે નહિ? છે એને આદરણીય નથી એમ કહેવું. ભાવ તો આવે. આદરણીય નથી હેય છે. હેય શું કરવા કરવો? પણ કરવો શું? એ આવ્યા વિના

રહે જ નહિ. બધું કહે. અગ્નિ કહે, ધગધગતા અંગારા કહે. ભાવ છે, કષાય છે, રાગ છે. મુનિવરોને પણ આવે છે, હોય છે, જાણે છે. એવું સ્વરૂપ જ છે. પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ વીતરાગ શાંતરસે પૂર્ણ પરિણમી ગયા છે. એના ઉપર મુનિવરોને પણ ભક્તિ આવે છે.

‘જેમનાં ચરણમાં નમે છે, યમના પાશનો જેમણે નાશ કર્યો છે,...’ ‘પ્રાસ્તકીનાશપાશઃ’ યમના પાશનો, બંધનનો જેમણે નાશ કર્યો છે. ભાવનું બંધન નથી રહ્યું એમ કહે છે. ‘દુષ્ટ પાપરૂપી વનને (બાળવા) માટે જેઓ અગ્નિ છે,...’ દુષ્ટ પાપ અને પુણ્ય બેય, એવું જે વન, એને બાળવાને જેઓ અગ્નિ છે. એટલે કે એને છે નહિ. વીતરાગ શાંતરસ, અકષાય સ્વભાવે જેનું પરિણમન છે, (એમણે) આવા પાપ અને પુણ્યના વનને બાળી નાખ્યા છે. બાળવાને સમર્થ છે એમ કહેવામાં આવે છે.

‘સર્વ દિશાઓમાં જેમની કીર્તિ વ્યાપી ગઈ છે...’ પુણ્ય લીધું. ચારે દિશામાં જેની કીર્તિ પ્રસરી ગઈ છે, વ્યાપી ગઈ છે. ‘કીર્તિસંપૂરિતાશઃ’ તીર્થંકર એટલે અને અરિહંતની ગુણ દશા પૂર્ણ, એની પુણ્યપ્રકૃતિ પૂર્ણ એવી હોય છે, કે ચારે દિશામાં ઇન્દ્રો આદિ એનો આદર કરે છે. એવી કીર્તિ વ્યાપી ગઈ છે. એ તો પવિત્રતા અને પુણ્ય બેની વાત કરે છે. જણાવવું હોય તો જણાવે ને? ‘અને જગતના જેઓ અધીશ (નાથ) છે,...’ જગતના જેઓ નાથ છે. વ્યવહારે નાથ કહેવામાં આવે છે. ત્રણલોકના જાણનાર છે ને. એટલે એમાં નાથ છે.

‘તે સુંદર પદ્મપ્રભેશ જયવંત છે.’ એવા સુંદર ‘પદ્મપ્રભુ’ ભગવાન,... જુઓ! અહીં તો કાન્ત જેમનો કાયપ્રદેશ છે. એ તો અરિહંત તરીકે યાદ કર્યા છે. નહિતર એ તો સિદ્ધ થઈ ગયા છે. અત્યારે તો સિદ્ધ છે. અરિહંતની હયાતીમાં હતા એની સ્તુતિ છે. અત્યારે તો સિદ્ધ થઈ ગયા છે. અહીં લોગસ્સમાં આવે છે ને? ... તીર્થંકર મને પ્રસન્ન થાઓ. તીર્થંકર તો ગયા, તીર્થંકર તો અત્યારે સિદ્ધ થઈ ગયા. ...માં આવ્યું હતું ને. લોગસમાં આવે છે. તીર્થંકરો તો મોક્ષ પધાર્યા છે. અત્યારે તીર્થંકર નથી. પણ એને તીર્થંકરની હયાતી હતી એ રીતે યાદ કરીને વંદન કર્યું છે. ભૂતકાળમાં તીર્થંકર હતા ને? તિથ્યયરા મેં પસિયંતુ. એમ છે ને એમાં? તીર્થંકરો મને પ્રસન્ન થાઓ. પ્રસન્ન થતા હશે? પોતાનો આત્મા પોતામાં પ્રસન્ન થાય, એને ભગવાન મને પ્રસન્ન થાવ એમ કહેવામાં આવે છે. એવી વાત છે. ભગવાન તો વીતરાગ છે. એ પ્રસન્ન થતા નથી અને અપ્રસન્ન પણ થતા નથી. એ તો સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર પરમાત્મા વીતરાગ છે. પોતાના આત્મામાં આનંદની શાંતિની પ્રસન્નતા વર્તે છે, એથી જાણે કે પ્રસન્ન ભગવાન છે. હું પોતે પ્રસન્ન મારે માટે છું, ભગવાન મને પ્રસન્ન છે. એ ૭૧ ગાથા થઈ.

ગાથા-૭૨

નદ્વદ્વકમ્મબંધા અદ્વમહાગુણસમણિયા પરમા ।
લોયગ્ગટિદા ણિચ્ચા સિદ્ધા તે ઇરિસા હૌંતિ ॥૭૨ ॥

નષ્ટાષ્ટકર્મબન્ધા અષ્ટમહાગુણસમન્વિતાઃ પરમાઃ ।
લોકાગ્રસ્થિતા નિત્યાઃ સિદ્ધાસ્તે ઈદ્દશા ભવન્તિ ॥૭૨ ॥

ભગવંતા સિદ્ધપરંપરાહેતુભૂતાનાં સિદ્ધપરમેષ્ટીનાં સ્વરૂપમત્રોક્તમ્ ।

નિરવશેષૈનાન્તર્મુખાકારધ્યાનધ્યેયવિકલ્પવિરહિતનિશ્ચયપરમશુક્લધ્યાનબલેન નષ્ટાષ્ટકર્મબંધાઃ ।
ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વાદ્યષ્ટગુણપુષ્ટિતુષ્ટાશ્ચ । ત્રિતત્ત્વસ્વરૂપેષુ વિશિષ્ટગુણાધારત્વાત્ પરમાઃ ।
ત્રિભુવનશિખરાત્પરતો ગતિહેતોરભાવાત્ લોકાગ્રસ્થિતાઃ । વ્યવહારતોઽભૂતપૂર્વપર્યાય
પ્રચ્યવનાભાવાન્નિત્યાઃ । ઈદ્દશાસ્તે ભગવન્તઃ સિદ્ધપરમેષ્ટિન ઇતિ ।

છે અષ્ટ કર્મ વિનષ્ટ, અષ્ટ મહાગુણો સંયુક્ત છે,
શાશ્વત, પરમ ને લોક-અગ્રવિરાજમાન શ્રી સિદ્ધ છે. ૭૨.

અન્વયાર્થ :- [નષ્ટાષ્ટકર્મબન્ધાઃ] આઠ કર્મના બંધને જેમણે નષ્ટ કરેલ છે એવા,
[અષ્ટમહાગુણસમન્વિતાઃ] આઠ મહાગુણો સહિત, [પરમાઃ] પરમ, [લોકાગ્રસ્થિતાઃ]
લોકના અગ્રે સ્થિત અને [નિત્યાઃ] નિત્ય;- [ઈદ્દશાઃ] આવા, [તે સિદ્ધાઃ] તે
સિદ્ધો [ભવન્તિ] હોય છે.

ટીકા :- સિદ્ધિના પરંપરાહેતુભૂત એવા ભગવંત સિદ્ધપરમેષ્ટીઓનું સ્વરૂપ અહીં કહ્યું
છે.

[ભગવંત સિદ્ધો કેવા હોય છે?] (૧) 'નિરવશેષપણે અંતર્મુખાકાર, ધ્યાનધ્યેયના
વિકલ્પરહિત નિશ્ચય-પરમશુક્લધ્યાનના બળથી જેમણે આઠ કર્મના બંધને નષ્ટ કરેલ છે એવા;
(૨) 'ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વાદિ અષ્ટ ગુણોની પુષ્ટિથી તુષ્ટ; (૩) વિશિષ્ટ ગુણોના આધાર હોવાથી

૧. નિરવશેષપણે = અશેષતઃ; કાંઈ બાકી રાખ્યા વિના; સંપૂર્ણપણે; સર્વથા. [પરમ-શુક્લધ્યાનનો
આકાર અર્થાત્ સ્વરૂપ સંપૂર્ણપણે અંતર્મુખ હોય છે.]

૨. સિદ્ધભગવંતો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ, અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત વીર્ય, સૂક્ષ્મત્વ, અવગાહન,
અગુરુલઘુ અને અવ્યાબાધ એ આઠ ગુણોની પુષ્ટિથી સંતુષ્ટ-આનંદમય હોય છે.

તત્ત્વનાં ત્રણ સ્વરૂપોમાં પરમ; (૪) ત્રણલોકના શિખરથી આગળ ગતિહેતુનો અભાવ હોવાથી લોકના અગ્રે સ્થિત; (૫) વ્યવહારથી અભૂતપૂર્વ પર્યાયમાંથી (—પૂર્વે કદી નહિ થયેલા એવા સિદ્ધપર્યાયમાંથી) ચ્યુત થવાનો અભાવ હોવાને લીધે નિત્ય;— આવા, તે ભગવંત સિદ્ધપરમેષ્ઠીઓ હોય છે.

ગાથા-૭૨ ઉપર પ્રવચન

૭૨મી ગાથા. સિદ્ધની. એ અરિહંતની ગાથા હતી. હવે સિદ્ધની ગાથા. વ્યવહાર છે ને વ્યવહાર? એમાં પાંચે પરમેષ્ઠી નાખ્યા. પાંચ મહાવ્રત, પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, વ્યવહાર અને નિશ્ચય બેય નાખ્યા.

णट्टकम्मबंधा अट्टमहागुणसमणिया परमा ।
 लोयगगटिदा णिच्चा सिद्धा ते एरिसा होंति ॥७२॥

છે અષ્ટ કર્મ વિનષ્ટ, અષ્ટ મહાગુણે સંયુક્ત છે,
 શાશ્વત, પરમ ને લોક-અગ્રવિરાજમાન શ્રી સિદ્ધ છે. ૭૨.

સિદ્ધનો અર્થ શાશ્વત બતાવ્યો. લ્યો.

ટીકા :- ‘સિદ્ધિના પરંપરાહેતુભૂત...’ સિદ્ધ ભગવાન મુક્તિના પરંપરા હેતુ છે. સાક્ષાત્ હેતુ તો સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર (છે). એનું નિમિત્ત છે, તેથી પરંપરાહેતુ કહેવામાં આવે છે. સાક્ષાત્ સિદ્ધ પરમાત્મા આની મુક્તિનું સાક્ષાત્ કારણ નથી. સાક્ષાત્ કારણ તો સ્વચૈતન્યના આશ્રયે વર્તતા દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર, એ સાક્ષાત્ કારણ છે. એમાં વ્યવહારશ્રદ્ધા સિદ્ધ ભગવાનની આવે છે. તેથી પરંપરાહેતુ કહેવામાં આવ્યું છે. પરંપરા નિમિત્ત, ‘એવા ભગવંત સિદ્ધપરમેષ્ઠીઓનું સ્વરૂપ અહીં કહ્યું છે.’

‘[ભગવંત સિદ્ધો કેવા હોય છે ?] હવે સિદ્ધ કેમ થયા એ વાત સાથે કહે છે. ‘(૧) નિરવશેષપણે અંતર્ભુજાકાર, ધ્યાનધ્યેયના વિકલ્પ રહિત નિશ્ચય-પરમશુક્લધ્યાનના બળથી જેમણે આઠ કર્મના બંધને નષ્ટ કરેલ છે...’ લ્યો. આમ કહ્યું છે. અપવાસ કરીને કે આમ કરીને નાશ કર્યો છે એમ નથી એમ કહે છે. એ તો વિકલ્પ છે. આ તો ‘નિરવશેષપણે...’ ‘અશેષતઃ; કાંઈ બાકી રાખ્યા વિના; સંપૂર્ણપણે; સર્વથા. [પરમ શુક્લધ્યાનનો આકાર અર્થાત્ સ્વરૂપ સંપૂર્ણપણે અંતર્ભુજ હોય છે.]’

૩. સિદ્ધભગવંતો વિશિષ્ટ ગુણોના આધાર હોવાથી બહિઃતત્ત્વ, અંતઃતત્ત્વ અને પરમતત્ત્વ એવા ત્રણ તત્ત્વસ્વરૂપોમાંથી પરમતત્ત્વસ્વરૂપ છે.

આત્મા પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ અંતર છે, એના ઉપર શુક્લ ધ્યાન અંતરસ્વરૂપ છે. અંતરમાં સ્વરૂપ છે. એ બાહ્ય છે નહિ. નિરવશેષપણે જેણે અંતર્મુખ ‘ધ્યાનધ્યેયના વિકલ્પ રહિત...’ ધ્યાન કરવું અને આ ધ્યેય ભગવાનઆત્મા છે, એવા ભેદનો પણ જ્યાં વિકલ્પ એટલે રાગ નથી. આહાહા...! એવા ધ્યાન અને ધ્યેયના વિકલ્પ એટલે રાગરહિત અંતર્મુખ જેનું સ્વરૂપ છે. શુક્લધ્યાનનું. અંતર્મુખ જેનો ભાવ છે. બહિર્મુખ જરીયે નથી. એવા ‘નિશ્ચય પરમશુક્લધ્યાનના બળથી...’ લ્યો. પરમશુક્લ પાછું. પરમશુક્લ ધ્યાન. એમ. અંતરના શુદ્ધ આનંદસ્વરૂપ ભગવાન, એમાં અંતર્મુખ થઈને પરમશુક્લધ્યાન જે પ્રગટ્યું, એના ‘બળથી જેમણે આઠ કર્મના બંધને નષ્ટ કરેલ છે...’ પેલા ચાર તો ખરા પણ બીજા ચાર નય એટલે આઠ નષ્ટ કર્યા એમ કહે છે. ચાર ઘાતિકર્મ તો અંતર્મુખના ધ્યાન દ્વારા નાશ થાય છે. અંતર્મુખની પરિણતિ દ્વારા નાશ થાય છે. બહિર્મુખના કોઈપણ વિકલ્પ દ્વારા કોઈ કર્મનો નાશ થતો નથી. આહાહા...!

દર્શનમોહનો નાશ અંતર્મુખ દષ્ટિના સ્વરૂપે તે નાશ થાય છે. જુઓ! આમાં આમ આવે ને કે જિનબિંબના દર્શનથી નિદ્રત અને નિકાચિત કર્મનો નાશ થાય છે. ‘ધવલ’માં આવે છે ને? એ તો નિમિત્તની વ્યાખ્યા છે. જિનબિંબ તો આ આત્મા, અંતર વીતરાગમૂર્તિ પ્રભુ, એમાં અંતર્મુખ થઈને દષ્ટિ કરતાં સમ્યગ્દર્શન થાય છે. સમજાણું કાંઈ? આઠેય કર્મનો નાશ કહ્યો ને? અંતર્મુખાકાર. અંતર્મુખાકાર પહેલા ધર્મધ્યાનનો અંતર્મુખાકાર છે. આ અશેષ પણ અંતર્મુખાકાર છે. બધી પૂર્ણ રીતે. ધર્મધ્યાનમાં સમ્યગ્દર્શન થવામાં પણ, દર્શનમોહના નાશમાં પણ અંતર્મુખ આશ્રય છે, પૂર્ણ આનંદ સ્વરૂપના આશ્રયથી જ દર્શનમોહનો નાશ થાય છે. સમજાણું કાંઈ? શુભોપયોગથી શુદ્ધોપયોગ થાય એમ નથી એમ કહે છે. શુભોપયોગ તો બહારનો વેપાર છે. શુદ્ધ છે એ તો અંતર્મુખનો વેપાર છે. બેની દિશામાં ફેર છે.

‘નિરવશેષપણે અંતર્મુખાકાર,...’ તો પહેલો અંતર્મુખના સ્વરૂપે દર્શનમોહનો નાશ કર્યો, પછી અંતર્મુખમાં ચારિત્રનો પણ નાશ થયો, પછી પૂર્ણ અંતર્મુખ થયા, તો આઠેયનો નાશ થયો. અહીં તો ઓલા ચાર અઘાતિને પણ અંતર્મુખાકાર નાશ કર્યો. ‘નિશ્ચય-પરમશુક્લધ્યાનના બળથી જેમણે આઠ કર્મના બંધને નષ્ટ કરેલ છે...’ આ સિદ્ધ કેમ થયા એ ઓળખાવે છે. સિદ્ધપદ આ રીતે પ્રાપ્ત થાય, કોઈ બહારની ક્રિયાકાંડથી એ પ્રાપ્ત થાય નહિ. સમજાણું કાંઈ? એ તો આઠ કર્મનો નાશ કર્યો. ‘અદ્વમહાગુણસમણિયા’ ‘ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વાદિ અષ્ટ ગુણોની પુષ્ટિથી તુષ્ટ;...’ છે. આઠ ગુણોની પુષ્ટિથી આનંદમય છે. નીચે (ફૂટનોટ). ‘સિદ્ધભગવંતો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ,...’ સમકિત પહેલું લીધું, લ્યો. ‘અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત વીર્ય, સૂક્ષ્મત્વ, અવગાહન, અગુરુલઘુ અને અવ્યાબાધ એ આઠ ગુણોની પુષ્ટિથી સંતુષ્ટ-આનંદમય હોય છે.’ આમાં ચારિત્ર ન આવ્યું એટલે કેટલાક કહે છે કે એને ચારિત્ર ન હોય. એ ખોટી વાત છે. ચારિત્ર આવી ગયું. અનંતસુખ છે ને? સમકિતનું સુખ અને

ચારિત્રનું સુખ બે થઈને અનંત સુખ પ્રગટ્યું. સિદ્ધ ભગવાનમાં પણ ચારિત્ર છે. પોતાનો ચારિત્ર ગુણ સ્વભાવ પૂર્ણ પ્રગટી ગયો છે. વ્યવહારચારિત્રના નામ જે છે સામાયિક અને ... એ છે. ઓલું ચારિત્ર ન આવ્યું. નીચે સિદ્ધનું ચારિત્ર નથી. સિદ્ધને પૂર્ણ ચારિત્ર છે. આહાહા...! ત્યાં એ ચારિત્ર શું હોય છે? પોતાના સ્વરૂપના આનંદમાં રમણતા એ ચારિત્ર છે. એ પૂર્ણ રમણતા પ્રગટ થઈ ગઈ એ પૂર્ણ ચારિત્ર છે.

તુષ્ટી-સંતુષ્ટ છે. તુષ્ટ છે ને? તુષ્ટ-તુષ્ટ છે. આઠ ગુણોથી સંતુષ્ટ. સંતુષ્ટ એટલે આનંદ છે. અનંત આનંદ પણ સાથે છે. આહા...! ગુણ કહ્યા છે પણ એ છે પર્યાય. ગુણ કહ્યા છે ને? ક્ષાયિક સમકિત આદિ અષ્ટ ગુણો. લ્યો. કેટલાક એ કહે ને, ભગવાને આઠ ગુણ કહ્યા છે. તમે કહો છો કે એ પર્યાય છે. ભગવાને પર્યાય કીધી છે. પર્યાયને ગુણ કહ્યો છે. ગુણ પ્રગટતા હશે? ગુણ તો ત્રિકાળ છે. અહીં તો પુષ્ટિથી તુષ્ટ છે. બધા આનંદસહિત પ્રગટ થયા છે. પર્યાયની વાત છે. સિદ્ધ પણ પર્યાય છે. ગુણ નથી. ગુણ તો ત્રિકાળ છે. એની ઉલટી અવસ્થા સંસાર. પૂર્ણ સુલટી અવસ્થા તે મોક્ષ. પર્યાય છે. સમકિત પણ પર્યાય છે, ચારિત્ર પણ પર્યાય છે, સિદ્ધ પણ પર્યાય છે.

‘વિશિષ્ટ ગુણોના આધાર હોવાથી તત્ત્વનાં ત્રણ સ્વરૂપોમાં પરમ;...’ છે. સિદ્ધ ભગવાન તો વિશિષ્ટ ગુણોના આધાર હોવાથી. ગુણ એટલે પર્યાય. બહિર્તત્ત્વ, અંતઃતત્ત્વ અને પરમતત્ત્વ. એવા ત્રણ તત્ત્વ સ્વરૂપમાંથી પરમ તત્ત્વસ્વરૂપ પર્યાય, પોતે ઉત્કૃષ્ટ પર્યાય છે ને? એ પરમતત્ત્વ. ધ્રુવની અહીં વાત નથી. ‘વિશિષ્ટ ગુણોના આધાર હોવાથી...’ ખાસ બધી પર્યાયો પૂર્ણ પ્રગટી હોવાથી એની પર્યાયનો આધાર સિદ્ધ ભગવાન છે. એ ‘તત્ત્વનાં ત્રણ સ્વરૂપોમાં...’ બહિર્તત્ત્વ, અંતઃતત્ત્વ-દ્રવ્ય, બહિર્તત્ત્વ-પર્યાયો, એમાં પણ પરમતત્ત્વ એટલે સિદ્ધની પૂર્ણ પર્યાય ઉત્કૃષ્ટ છે. લ્યો. ત્રણ સ્વરૂપમાં પરમ છે. પૂર્ણ દશા પ્રગટી છે.

‘ત્રણલોકના શિખરથી આગળ ગતિહેતુનો અભાવ હોવાથી લોકના અગ્રે સ્થિત;...’ છે. લ્યો. લોકના અગ્રે સિદ્ધ ભગવાન બિરાજે છે. ‘ત્રણલોકના શિખરથી આગળ ગતિહેતુનો અભાવ હોવાથી...’ વ્યવહારથી વાત કરી છે. ‘લોકના અગ્રે સ્થિત;...’ છે તે બરાબર નિશ્ચય છે. નિશ્ચય એટલે? પરને કારણે નથી, પોતાને કારણે સ્થિત છે. આમ નિશ્ચય તો સ્વરૂપમાં સ્થિત છે. સ્વરૂપને અગ્રે સ્થિત છે એ તો વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. ‘ત્રણલોકના શિખરથી આગળ ગતિહેતુનો અભાવ હોવાથી લોકના અગ્રે સ્થિત;...’ છે. ... ધર્માસ્તિનો અભાવ હોવાથી લોકના અગ્રે સ્થિત છે. એનો અર્થ જ એ છે. એની અવસ્થા જ ત્યાં રહેવાની લાયકાત છે. એટલે ધર્માસ્તિ નથી. વ્યવહારથી .. વ્યવહાર છે, પણ નિશ્ચય તો આ છે. લોકના અગ્રે સિદ્ધ પણ કથંચિત્ પરતંત્ર છે એમ કહે છે. એમ નથી. પૂર્ણ સ્વતંત્ર છે. કહે છે ને, કથંચિત્ સ્વતંત્ર, કથંચિત્ પરતંત્ર. એમ લગાવે છે. અનેકાંતને જ્યાં-ત્યાં મારે એવું ઊંધું લાકડું ઘૂસી ગયું છે. કદાચિત્ શુભભાવથી ધર્મ થાય, કદાચિત્ શુદ્ધથી પણ થાય. કદાચિત્ સમકિતથી

બંધ પણ થાય અને સમકિતથી મુક્તિ પણ થાય. એનું નામ અનેકાંત એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- ગતિ મળે છે.

ઉત્તર :- સમકિતથી શું ગતિ મળે. રાગથી મળે. એવી ભાષા સમકિતની સાથે હોય છે માટે એમ કહ્યું. સમકિત છે એ તો નિર્મળ દશા છે. નિર્મળ દશાથી સ્વર્ગ મળે? તીર્થંકરપણું એને પણ શુભભાવનો અપરાધ છે. તીર્થંકરપણું બાંધે અને મુનિને આહારક શરીર બાંધે એ શુભોપયોગનો અપરાધ છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- કોણ કલ્યાણ કરતું હતું? પોતાને એવો શુભભાવ આવ્યો, થઈ ગયું. ... એક મનુષ્યના બે ભવ થશે. એક ભવમાં કેવળ નહિ લઈ શકે. ...

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- એનો અર્થ શું? એનો અભાવ કરશે, એને મુક્તિ થશે. જે ભાવે તીર્થંકરગોત્ર બાંધ્યું એ ભાવનો પણ અભાવ કરશે. આહાહા...! કેવી વાત! વસ્તુનું સ્વરૂપ આવું છે. વાદવિવાદ કરે એથી કાંઈ વસ્તુ બદલી જાય? તીર્થંકરગોત્ર બાંધે એ ભાવ અપરાધ છે. એમ 'પુરુષાર્થસિદ્ધિ-ઉપાય'માં પાઠ છે. અપરાધ છે એવો પાઠ છે. 'અમૃતચંદ્રાર્યા'. આહાહા...! પંચમહાવ્રતના પરિણામ એ અપરાધ છે, વિકલ્પ છે, રાગ છે. જગતને પકડ્યું હોય એમાંથી ખસવું, ભારેકામ!

'ત્રણલોકના શિખરથી આગળ ગતિહેતુનો અભાવ હોવાથી...' કારણ આ આપ્યું. જુઓ! આ. પણ પહેલા પરિણામન સિદ્ધ કર્યું ને? સમજાણું? ... 'લોકના અગ્રે સ્થિત;...' છે. લ્યો. ત્યાં નિમિત્ત નથી અને ત્યાં સ્થિત પોતે ઉપાદાનથી છે. બસ. ઉપાદાન બતાવે છે. પોતાને પણ આગળ જવાની યોગ્યતા છે જ નહિ. વ્યવહારથી એ સિદ્ધ ભગવાન વ્યવહારથી નિત્ય કહેવામાં આવે છે. પાઠ છે ને? 'લોચગઠિદા ગિચ્ચા' વ્યવહારથી નિત્ય છે. નિશ્ચયથી તો પરિણામન સમયે સમયે બદલે છે. સિદ્ધ પણ સમયે સમયે બદલે છે. સ્તુતિમાં એક આવે છે, પ્રભુ! તમે તો સમયે સમયે બદલો છો, હું તો અસંખ્ય સમયે બદલું છું. અસંખ્ય સમયનો ખ્યાલ આવે. એ પણ બદલે છે તો સમયે સમયે. અસંખ્ય સમયે ખ્યાલ આવે. સ્તુતિમાં આવે છે. ક્યાંક આવતું હશે. તમે તો સમયે સમયે બદલો, પણ મારે તો અંતર્મુહૂર્તમાં બદલાય. એનો અર્થ કે મારી એવી સ્થુળતા છે. આપને સૂક્ષ્મતા પ્રગટ થઈ ગઈ છે. વ્યવહારથી તે નિત્ય છે.

'અભૂતપૂર્વ પર્યાય...' ભગવાનને પૂર્વે નહોતી એવી સિદ્ધ પર્યાય પ્રગટેલી. '(-પૂર્વે કદી નહિ થયેલા એવા સિદ્ધપર્યાયમાંથી) ચ્યુત થવાનો અભાવ હોવાને લીધે...' એ પર્યાય થઈ એમાંથી નાશ થવાનો અભાવ હોવાથી. નાશ એટલે? વ્યવહારે તે નિત્ય કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું? એમ ને એમ પર્યાય રહેવાની છે એ અપેક્ષાએ. પર્યાય તો સમયે સમયે બદલે જ છે. 'વ્યવહારથી અભૂતપૂર્વ પર્યાયમાંથી (-પૂર્વે કદી નહિ થયેલા એવા સિદ્ધપર્યાયમાંથી)

ચ્યુત થવાનો અભાવ હોવાને લીધે નિત્ય;—આવા, તે ભગવંત સિદ્ધપરમેષ્ઠી હોય છે.’ લ્યો. જૈનમાં રહેલાને પણ એના જૈન સંપ્રદાયમાં શું ચીજ છે એની ખબર ન મળે. જ્યાં-ત્યાં અથડાય. આ હમણાં ‘મુંબઈ’માં કરવાના છે ને? અઢાર દિ’ના પર્યુષણ. છાપામાં આવ્યું હતું. મહાવીરની વાણી. આઠ શ્વેતાબંરના અને દસ દિગંબરના. મહાવીરની વાણીનો ... અઢાર દિ’.

મુમુક્ષુ :- ... મૂર્ખા છે.

ઉત્તર :- એવા મૂર્ખા તો કોઈ થયું જ નથી એમ કહે છે. કોણ જાણે પહેલા ઓલામાં ઘૂસી ગયો. પછી વળી આમાં .. નાખ્યું. .... અઢાર દિ’ના પર્યુષણ. સો રૂપિયાની ટિકિટ. અઢાર દિન વ્યાખ્યાન સાંભળવું હોય તો સો રૂપિયા દેવાના. કાલે છાપામાં આવ્યું હતું ને? પૈસા ઉઘરાવવા અને મહાવીરના નામની વાણી. ક્યાં મહાવીર અને ક્યાં... મહાવીર તો મહાવીર જ છે. આહાહા..! મહાવીરની ઓલા બિચારા કહે છે ભગવાનની ૨૫૦૦ વર્ષે ઉજવણી કરવી. આપણા તો જૈન થોડા છે. એવી આપણે ઉજવણી નહિ કરી શકીએ. જેવી વિશ્વમાં બૌદ્ધની થઈ એવી કાંઈ આપણે નહિ કરી શકીએ. ભગવાન તો કાંઈ .. બુદ્ધને એ તો ગૃહીત મિથ્યાદષ્ટિ હતા. આ તો ત્રણલોકના નાથ, સર્વજ્ઞદેવ પરમેશ્વર પૂર્ણાનંદ એની આપણે ઉજવણી શું કરી શકીએ? અને નહિતર બધા ઉજવણીમાં ભેગા ભળી જાય એમ કહે છે. ઈસુની પણ ઉજવણી, બુદ્ધની ઉજવણી, ગાંધીની ઉજવણી અને મહાવીરની ઉજવણી.

મુમુક્ષુ :- લૌકિક સાથે મળી જાય.

ઉત્તર :- લૌકિક હારે આપણે (સમન્વય ન થાય) ... અરે..! મહાવીર કોણ અને ઈસુને બૌદ્ધ કોણ. ત્રણલોકના નાથ એક સમયે જેને પરિપૂર્ણ જ્ઞાન.. પરમેશ્વર કૃત કૃત થઈ ગયા. એમની ઉજવણી આ .. મેળવવું... સાધારણ સાથે મેળવવી ... એક મત છે. ... એની મોટપ કાંઈ ઘટે એવી નથી. એ કહ્યું હતું ત્યાં. ‘શાહુજી’ ત્યાં આવ્યા ને? કહ્યું હતું, વાત તો આમ છે. આપણે જૈન ગમે તેવા હોઈએ.. ગમે તેટલી હોય પણ ઉજવણી ઈસુની કરી એવી ન કરી શકીએ. એ તો કરોડો રૂપિયા સાધારણ આખો વર્ગ જ અત્યારે મિથ્યાદષ્ટિનો મોટો છે. એ તો .. મોટો હોય છે. મનુષ્યમાં વધારે.

ભગવાન! આહાહા..! એક સમયમાં ત્રણકાળ, ત્રણલોક (જાણે), એને નહિ પણ પર્યાય જાણતા જણાય જાય. આહાહા..! એવી વાતની ગંધ બીજે ક્યાં છે? ઈસુ ને બૌદ્ધ ને એ બધા .. જરી બધા ... આવ્યા... જૈનો .. થોડા એ થોડા પણ મતભેદ એકકોર મૂકી દઈને એક થાય તો કરો બીજું શું. શુભભાવ છે. એ કાંઈ શુદ્ધ નથી. એમ કહ્યું હતું ત્યારે. શાહુજી. ‘...ભાઈ’. આહાહા..! આત્મા અનંતગુણ અને બધા પૂર્ણ પ્રગટ પર્યાયરૂપે પરિણમન થઈ ગયું. અને એક સમયમાં જેને ત્રણકાળ, ત્રણલોક જાણવામાં આવે, અને તે તે દશા એમ ને એમ કાયમ રહે, તેથી તેને નિત્ય કહેવામાં આવે છે. કુટસ્થ છે ને?

સિદ્ધ ભગવાનની પર્યાયને કુટસ્થ કીધી. કુટસ્થનો અર્થ? એવી ને એવી રહે છે એ અપેક્ષાએ. બાકી સમયે સમયે બદલે છે. સિદ્ધનું જ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન સમયે સમયે બદલે છે. સિદ્ધનું જ્ઞાન તો પર્યાય છે, કોઈ ગુણ નથી. ગુણ તો ત્રિકાળ છે. આહાહા...! એની ઉજવણી કોણ કરે? અંતરમાં અનુભવ કરીને ઉગ્રતા પ્રગટ કરે એ ઉજવણી છે. આહાહા...! એ પ્રભુની પામર પ્રાણી શું ઉજવણી કરે?

અહીં કહે છે, એ પર્યાય કાયમ રહે માટે એને નિત્ય કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! ધ્રુવ તો નિત્ય છે પણ પર્યાય પણ એવી ને એવી સદાય રહે માટે એને પર્યાયને પણ નિત્ય કહેવામાં આવે છે. ધ્રુવ આવ્યું છે ને પહેલું? ધ્રુવ, અચલ. 'સમયસાર'ની પહેલી ગાથા. સિદ્ધ ભગવાન ધ્રુવ છે. એ પર્યાયની વાત છે. ધ્રુવ છે ને? 'વંદિતુ સર્વસિદ્ધે ધ્રુવમચલમણોવમં' એ પર્યાય ધ્રુવ છે. આમ સમયે સમયે નાશવાન છે. એ કહ્યું, છતાં એવી ને એવી છે માટે ધ્રુવ છે એમ કહેવામાં આવે છે. એણે કોઈ દિ' અનંતકાળમાં આ આત્મા શું? વસ્તુ શું? શક્તિ શું? દશા શું? તેની સંભાળ કરવાની એણે દરકાર કરી નથી. આ દુનિયાની આળ પંપાળ જંજાળ, વ્યવહાર, ધંધા, શુભની ક્રિયામાં રોકાઈ અને આત્મા આવો રાગથી ભિન્ન આવું અનંત સામર્થ્યવાળું તત્ત્વ, જેની એક સમયની પર્યાયમાં ત્રણકાળ જણાય, એવી ને એવી પર્યાય નિત્ય રહ્યા કરે. આહાહા...!

શ્લોક-૧૦૧

(માલિની)

વ્યવહરણનયેન જ્ઞાનપુંજઃ સ સિદ્ધિઃ
ત્રિભુવનશિખરાગ્રગ્રાવચૂડામણિઃ સ્યાત્ ।
સહજપરમચિચ્ચિન્તામણૌ નિત્યશુદ્ધે
નિવસતિ નિજરૂપે નિશ્ચયેનૈવ દેવઃ ॥૧૦૧॥

[હવે ૭૨મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ ત્રણ શ્લોક કહે છે :]

[શ્લોકાર્થ :-] વ્યવહારનયથી જ્ઞાનપુંજ એવા તે સિદ્ધભગવાન ત્રિભુવનશિખરની ટોચના (ચૈતન્યઘનરૂપ) નક્કર ચૂડામણિ છે; નિશ્ચયથી તે દેવ સહજપરમચૈતન્યચિન્તામણિસ્વરૂપ નિત્યશુદ્ધ નિજ રૂપમાં જ વસે છે. ૧૦૧.

૧. ચૂડામણિ = શિખામણિ; કલગીનું રત્ન; ટોચ ઉપરનું રત્ન.

શ્લોક-૧૦૧ ઉપર પ્રવચન

‘[હવે ૭૨મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ ત્રણ શ્લોક કહે છે :]’

વ્યવહરણનયેન જ્ઞાનપુંજઃ સ સિદ્ધિઃ
ત્રિભુવનશિખરાગ્રગ્રાવચૂડામણિઃ સ્યાત્ ।
સહજપરમચિદ્ધિચિન્તામણૌ નિત્યશુદ્ધે
નિવસતિ નિજરૂપે નિશ્ચયેનૈવ દેવઃ ॥૧૦૧॥

ભગવાન સિદ્ધ પરમાત્મા વ્યવહારનયથી લોકને અગ્રે છે એમ કહેવામાં આવે છે. પરના ક્ષેત્રમાં છે એમ વ્યવહારથી કહેવામાં આવે છે. નિશ્ચયથી તો ભગવાન પોતાના સ્વરૂપમાં જ છે. લોકને અગ્રે કહેવું એ વ્યવહાર છે એમ કહે છે. લોક પર છે ને? પરાશ્રય તે વ્યવહાર, આ તો ભગવાન પોતાના ગુણની પર્યાયમાં વસેલા છે. ભાવમાં વસેલા છે. પોતાના ક્ષેત્રમાં વસેલા છે. પરક્ષેત્રમાં નથી. પોતાનું અસંખ્ય પ્રદેશ ક્ષેત્ર છે, એના અનંતગુણની પર્યાયના પરિણામનમાં વસેલા છે. નિજક્ષેત્રમાં વસ્યા છે એ નિશ્ચય. લોકને અગ્રે રહે છે એ વ્યવહાર. ઓલા કહે લોકને અગ્રે વ્યવહાર એ ખોટું છે? વ્યવહાર અભૂતાર્થ છે ને? અભૂતાર્થનો અર્થ? લોકને અગ્રે ખરેખર નથી. ખરેખર પોતાના સ્વરૂપમાં છે. સમજાણું કાંઈ? હવે એવો અર્થ કરે કે તમે લોકને અગ્રેને વ્યવહાર કહો છો. વ્યવહાર તો અભૂતાર્થ છે. તો લોકને અગ્રે નથી? બીજે છે? .... આહાહા..!

નિશ્ચયથી લોકને અગ્રે નથી. નિશ્ચયથી પોતાના સ્વરૂપમાં છે. પોતાના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયમાં પોતે ભગવાન બિરાજે છે. પર ક્ષેત્રમાં નથી. છતાં પરક્ષેત્રમાં છે એમ કહેવું વ્યવહાર છે. વ્યવહાર અન્યથા કહે છે. વ્યવહારથી વ્યવહારને સાચો સિદ્ધ કરવો છે.

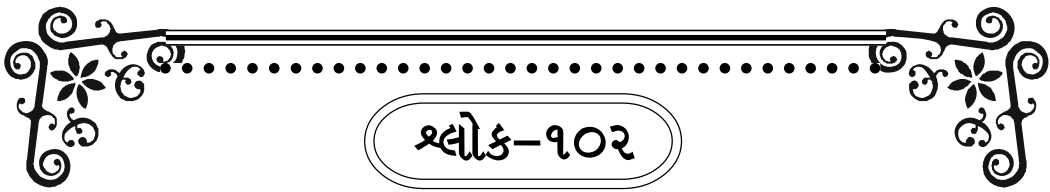
‘વ્યવહારનયથી જ્ઞાનપુંજ એવા તે સિદ્ધભગવાન...’ જ્ઞાનનો પુંજ પ્રભુ છે એ તો. એકલી જ્ઞાનદશા. પૂર્ણ જ્ઞાનપુંજ થઈ ગયો છે. એવો જ આ આત્મા છે. એકલો જ્ઞાનનો પુંજ છે. ‘વ્યવહારનયથી...’ એટલું રાખવું. ‘જ્ઞાનપુંજ એવા તે સિદ્ધ ભગવાન ત્રિભુવનશિખરની ટોચના...’ ત્રિભુવનની શીખર ઉપર ‘(ચૈતન્યઘનરૂપ) નક ચૂડામણિ છે;...’ ચૈતન્યઘન તો પોતાનો સ્વભાવ છે. પણ ત્યાં શિખરની ઉપર છે એ વ્યવહારે કહેવામાં આવે છે. નક્કર-નક્કર. નક્કર ચૂડામણિ. ‘કલગીનું રત્ન; ટોચ ઉપરનું રત્ન.’ .. છે. અસંખ્ય પ્રદેશમાં અનંતગુણનો પિંડ છે, એમાં વિકલ્પનો પ્રવેશ નથી. ત્યાં પરક્ષેત્રનો પ્રવેશ નથી. આહાહા..! લોકનો અગ્ર કહો પણ એ અગ્રનું ક્ષેત્રનો અંદર પ્રવેશ નથી. પોતાના ક્ષેત્રમાં એ પોતે છે. આહાહા..!

‘નિશ્ચયથી તે દેવ સહજપરમચૈતન્યચિન્તામણિસ્વરૂપ નિત્યશુદ્ધ...’ ઓલો વ્યવહાર હતો. લોકના અગ્રે એ. ‘નિશ્ચયથી તે દેવ...’ પરમાત્મા સિદ્ધ ભગવાન. ‘સહજ પરમચૈતન્ય...’

સ્વભાવિક પરમચૈતન્ય 'ચિંતામણિસ્વરૂપ...' પરમ ચૈતન્ય ચિંતામણિ. આહાહા..! જેનામાં લોકાલોક.. એક સમય, 'સ' ના બોલવામાં અસંખ્ય સમય જાય. એમાં એક સમયમાં લોકાલોક જણાઈ જાય એવો ચૈતન્ય ચિંતામણિ રત્ન છે. 'નિશ્ચયથી તે દેવ સહજપરમચૈતન્યચિંતામણિસ્વરૂપ નિત્યશુદ્ધ...' પર્યાય કાયમ એટલે 'નિજ રૂપમાં જ વસે છે.' પર્યાય નિર્મળ શુદ્ધ છે ત્યાં વસે છે, એમ કહે છે. પોતાની પરમ આનંદ દશા, અતીન્દ્રિય આનંદના અમૃત, એ સમયે સમયે અનંત અમૃતનું ભોજન ભગવાન કરે છે. આહાહા..! સિદ્ધ ભગવાનને અતીન્દ્રિય અમૃતનો ભોગ સમયે સમયે છે. આ ભગવાનને ભોગ ચડાવે છે ને? શું કહેવાય? થાળ. વૈષ્ણવ ચડાવે. એ ભોગ ધૂળના છે. આ તો અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવનો ભોગ, પરમાત્માને અનંતો ભોગ પ્રગટ્યો છે. એવા ચિંતામણિ 'નિત્યશુદ્ધ નિજ સ્વરૂપમાં જ વસે છે.' એ બધી પર્યાયની વાત છે. 'નિત્યશુદ્ધ નિજ સ્વરૂપ' પરિણતિ એમાં એ વસે છે. નિશ્ચયથી એમાં વસે છે એમ કહે છે. વ્યવહારથી લોકને અગ્રે વસે છે. લોકને અગ્રે છે એ બરાબર છે. પણ આત્મા લોકને અગ્રે છે એ વ્યવહાર છે. એમ કહે છે. આહાહા..! જોયું? પણ છે ને? એ અપેક્ષાએ બરાબર છે પણ આત્મા એમાં અગ્રે છે એ વ્યવહાર છે. નિશ્ચયથી તો પોતાના સ્વરૂપમાં છે.

પોતાનું નિજ મંદિર, નિરાવરણ, નિર્મળ દશા થઈ એમાં એ વસે છે. અરે..! અરૂપી પણ મહાપદાર્થ છે. અરૂપી તો વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ નથી. અરૂપીનું સ્વરૂપ છે. અરૂપીને રૂપ સ્વરૂપ છે. લે. સ્વરૂપ છે કે નહિ અરૂપી પણ? આ જડ સ્વરૂપ છે. અરૂપી સ્વરૂપ છે. સ્વરૂપ પદાર્થ છે. વિજ્ઞાનઘન ચિંતામણિ રત્ન એવો નિત્ય શુદ્ધ નિજ સ્વરૂપમાં જ વસે છે. એનું ક્ષેત્ર એ છે. લોકને અગ્રે કહેવું એ પરની અપેક્ષાથી વ્યવહાર છે. બીજો શ્લોક.

૧૦૨.

શ્લોક-૧૦૨

(સ્નગધરા)

નીત્વાસ્તાન્ સર્વદોષાન્ ત્રિભુવનશિખરે યે સ્થિતા દેહમુક્તા
તાન્ સર્વાન્ સિદ્ધિસિદ્ધયૈ નિરુપમવિશદજ્ઞાનદક્ષક્ષિત્તયુક્તાન્ ।
સિદ્ધાન્ નષ્ટકર્મપ્રકૃતિસમુદયાન્ નિત્યશુદ્ધાનનન્તાન્
અવ્યાબાધાન્નમામિ ત્રિભુવનતિલકાન્ સિદ્ધિસમીન્તિનીશાન્ ॥૧૦૨॥

[શ્લોકાર્થ :-] જેઓ સર્વ દોષોને નષ્ટ કરીને દેહમુક્ત થઈને ત્રિભુવનશિખરે સ્થિત

છે, જેઓ નિરુપમ વિશદ (-નિર્મળ) જ્ઞાનદર્શનશક્તિથી યુક્ત છે, જેમણે આઠ કર્મની પ્રકૃતિના સમુદાયને નષ્ટ કર્યો છે, જેઓ નિત્યશુદ્ધ છે, જેઓ અનંત છે, અવ્યાબાધ છે, ત્રણલોકમાં પ્રધાન છે અને મુક્તિસુંદરીના સ્વામી છે, તે સર્વ સિદ્ધોને સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ અર્થે હું નમું છું. ૧૦૨.

શ્લોક-૧૦૨ ઉપર પ્રવચન

નીત્વાસ્તાન્ સર્વદોષાન્ ત્રિભુવનશિખરે યે સ્થિતા દેહમુક્તા
તાન્ સર્વાન્ સિદ્ધિસિદ્ધયૈ નિરુપમવિશદજ્ઞાનદ્વક્ષક્તિયુક્તાન્ ।
સિદ્ધાન્ નષ્ટકર્મપ્રકૃતિસમુદયાન્ નિત્યશુદ્ધાનનન્તાન્
અવ્યાબાધાન્નમામિ ત્રિભુવનતિલકાન્ સિદ્ધિસમીન્તિનીશાન્ ॥૧૦૨॥

એ શું કહ્યું? .. અર્થ કર્યો છે? અવ્યાબાધ છે પણ આમાં પાછું ... છે એ? નમામિ. અવ્યાબાધાન નમામિ. અવ્યાબાધ એવા ભગવાનના સ્વરૂપને હું નમસ્કાર કરું છું.

શ્લોકાર્થ :- ‘જેઓ સર્વ દોષોને નષ્ટ કરીને...’ એનો અર્થ ... ‘સર્વ દોષોને નષ્ટ કરીને...’ લ્યો. પણ કેટલાક સિદ્ધ તો અનાદિના છે. સિદ્ધ પણ દોષનો નાશ કરીને જ સિદ્ધ થયા છે. અનાદિની પરંપરા તો એ જ છે. આહાહા...! વાંધા ઉઠાવે છે. એમ કે સિદ્ધ અનાદિના અનંત છે. એ પહેલા સંસારી હતા, પછી સિદ્ધ થયા. ત્યારે પહેલા સંસાર દશા મોટી થઈ, .. પછી સિદ્ધ થયા. એક-એક વ્યક્તિની અપેક્ષાએ તો એમ જ કહેવાય. અનંતની અપેક્ષાએ અનંતા સિદ્ધો અનાદિના છે. પહેલા કોઈ સિદ્ધ નહોતા અને પહેલા થયા, એમ હોય નહિ. પહેલા કોઈ સિદ્ધ નહોતા અને પહેલા સંસારનો નાશ કરીને થયા છે. એમ હોય નહિ. સિદ્ધ અનંત અનાદિ સંસારી અનંત અનાદિ એમ ને એમ છે. સિદ્ધ થયા એમ જ્યારે કહેવું હોય, ત્યારે એમ જ કહેવાય.

‘સર્વ દોષોને નષ્ટ કરીને દેહમુક્ત થઈને...’ લ્યો. દેહ હતો એ મુક્ત થઈને ‘ત્રિભુવનશિખરે સ્થિત છે,...’ ત્રણ ભુવનના શિખરની ઉપર સ્થિત છે. ‘જેઓ નિરુપમ વિશદ (-નિર્મળ) જ્ઞાનદર્શનશક્તિથી યુક્ત છે,...’ જેને ઉપમા ન અપાય એવા નિર્મળ જ્ઞાન-દર્શનથી યુક્ત છે. સહિત છે. જ્ઞાન-દર્શનથી સહિત છે. પરથી સહિત છે એમ નથી. નિર્મળ વિશદ, નિરુપમ-જેની ઉપમા ન મળે. એવા ‘જ્ઞાનદર્શનશક્તિથી યુક્ત છે,...’ એ પર્યાયની વાત છે. જ્ઞાન, દર્શનશક્તિ એ પર્યાયની વાત છે. ....

‘જેમણે આઠ કર્મની પ્રકૃતિના સમુદાયને નષ્ટ કર્યો છે,...’ ... જેણે આઠ કર્મની પ્રકૃતિ પાછી, એનો સ્વભાવ, એના સમુદાયને નષ્ટ કર્યો છે. પોતાનો સ્વભાવ પૂર્ણ પ્રગટ કર્યો છે. ‘જેઓ નિત્ય શુદ્ધ છે,..’ લ્યો, અહીં આવ્યું. નિત્ય શુદ્ધ છે. જે નિર્મળ દશા પ્રગટ થઈ,

એ કાયમ એવી ને એવી રહે છે. વ્યય વિનાનો ઉત્પાદ અને ઉત્પાદ વિનાનો વ્યય, આવે છે ને? ભાઈ! 'પ્રવચનસાર'માં. આહાહા...! વ્યય વિનાનો ઉત્પાદ. સિદ્ધ પર્યાય પ્રગટી કેવી? કે વ્યય વિનાની. ઉત્પાદ વિનાનો વ્યય. સંસારનો નાશ થયો, સંસાર વિના ... હવે ઉત્પાદ .. છે? 'પ્રવચનસાર' ... અંદર છે. વ્યય વિનાનો ઉત્પાદ અને ઉત્પાદ વિનાનો વ્યય. આહાહા...! તો જ સિદ્ધપણું રહે ને? નિત્ય છે ને? જે નિત્ય પર્યાય પ્રગટી, ઉત્પાદ. વ્યય વિનાનો ઉત્પાદ. હવે એ પર્યાયનો વ્યય-નાશ થાય નહિ. એ સંસારનો વ્યય થયો એ ઉત્પાદ વિનાનો વ્યય થયો. હવે પછી સંસાર ઉત્પન્ન નહિ થાય. આહાહા...! એવા ભગવાન સિદ્ધ ભગવાનની નાતનો તું છો, કહે છે. આહાહા...! આવું ક્યાં સ્વરૂપ છે? બીજા બધા માળા ગપ્પા મારે છે. મહાવીરની વાણી .... આહાહા...! વસ્તુનું સ્વરૂપ જ આવું છે. જૈનદર્શન એટલે કોઈ સંપ્રદાય નથી, વિશ્વદર્શન છે. વિશ્વનું સ્વરૂપ છે, આત્માનું, જડનું સ્વરૂપ છે, એવું આનું સ્વરૂપ છે. એવી જે સિદ્ધ ભગવાનની પર્યાય પ્રગટી એ નિત્ય શુદ્ધ છે, એમ કહે છે.

'જેઓ અનંત છે,...' એ પર્યાય અનંત છે. એમ ને એમ અંત વિનાની થયા જ કરશે. 'અવ્યાબાધ છે,...' કોઈ વિઘન કરનાર નથી. લ્યો. અવ્યાબાધ છે. ધર્માસ્તિકાયે સિદ્ધને રોક્યા છે તો અવ્યાબાધ ન રહે. સિદ્ધને ધર્માસ્તિકાયે રોક્યા છે ને? આ કેમ ઉપર જતા નથી?

મુમુક્ષુ :- લોકનો આત્મા લોકમાં રહે.

ઉત્તર :- આત્મા લોકનું દ્રવ્ય છે, લોકમાં રહે. અલોકમાં ક્યાં જતું હતું? આહાહા...! લોકની ચીજ છે લોકમાં રહે. અલોકમાં ક્યાંથી જાય? લોક તો એને કહીએ. લોક્યંતે ઇતિ લોક. જ્યાં છ દ્રવ્ય દેખાય એને લોક કહે. અલોક એટલે જ્યાં છ દ્રવ્ય છે નહિ, એક આકાશ છે એનું નામ અલોક. આહાહા...! આવી વાત જુઓ તો ખરા! સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે આવી વસ્તુની સ્થિતિ વર્ણવી એવી સ્થિતિ ક્યાંય, ક્યાંય બીજે નથી. બધા મોટી મોટી વાતું કરે છે. લાખો માણસ ભેગા થાય. ધૂળમાં પણ કહે છે નથી. આહાહા...! સત્ય તો આ છે.

'ત્રણલોકમાં પ્રધાન છે...' ત્રિભુવન તિલક. ત્રણલોકનું તિલક છે. ઉપર. 'અને મુક્તિ સુંદરીના સ્વામી છે,...' લ્યો. 'સિદ્ધિસમીન્તિનીશાન' મુક્તિરૂપી સુંદરી. એ પવિત્ર આનંદની દશા અને પૂર્ણ જ્ઞાન દશા, એવી જે એની પર્યાય, એના એ સ્વામી છે. પોતાની નિર્મળ પર્યાયના સ્વામી છે. લોકના નાથ કહેવાય છે ને? એ તો જાણે છે. 'લોગનાહાણ, લોગ-હિઆણ, લોગ-પઈવાણ, લોગ-પજજોઅગરાણ, અભય-દયાણ, ચક્ષુ-દયાણ, મગ્ગ-દયાણ,...' આવે છે કે નહિ? .... ઘણાં વિશેષણ લગાડે. શું છે પણ. અર્થની ખબર ન મળે. મગ્ગ-દયાણ, વ્યાખ્યાનમાં કરતા હશે. ઘડીયા હાંકે. આહાહા...!

'મુક્તિસુંદરીના સ્વામી છે,...' લ્યો. 'તે સર્વ સિદ્ધોને સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ અર્થે હું નમું છું.' લ્યો. ઠીક. હું ભગવાનને નમું છું, એનાથી મને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે. સિદ્ધિને નમે એ તો વિકલ્પ છે. એ તો વાત છે. ઓલામાં નથી આવતું? 'વંદે તદ્ગુણ લબ્ધયે' હે ભગવાન!

તમારા ગુણોની પ્રાપ્તિ માટે તમને નમું છું. એ તો વાત કરે. તમારી જાત છે એ મારે અંતરમાંથી પ્રગટ કરવી છે. તમારા વંદન કરું એવા વિકલ્પમાં કાંઈ નથી. એ તો 'સમયસાર'માં પહેલા ન કહ્યું? આ ટીકા કરતા મારી શુદ્ધિ વધી જજો. ટીકા કરતા વધી જજો તો ટીકાનો તો વિકલ્પ છે.

મુમુક્ષુ :- અત્યારે કેમ લખે? હોય ત્યારે લખાય.

ઉત્તર :- શું લખે? લખે છે એ બરાબર લખે છે. અંતરમાં મારો આશ્રય ચૈતન્યમાં વર્તે છે. એ લખવા ટાણે પણ મારો આશ્રય તો ચૈતન્ય દ્રવ્ય જ છે. એના આશ્રયની ઉગ્રતા થતાં અશુદ્ધતા ટળી જજો, એમ કહે છે.

અહીં કહે છે, એ 'સિદ્ધોને સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ અર્થે...' મુક્તિની પ્રાપ્તિ અર્થે વંદું છું. 'સિદ્ધા સિદ્ધિ મમ દિસંતુ' આવે છે ને? હે સિદ્ધ ભગવાન! મને સિદ્ધિ દેખાડો. એનો અર્થ કે કેવળજ્ઞાન હું પ્રગટ કરું ત્યારે તમારી સિદ્ધિ દેખાય. લોગસ્સ આવડે છે કે નહિ? 'હિંમતભાઈ!' નહિ આવડતું હોય. એ લોગસ્સમાં આવે છે. ... એ સર્વ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ અર્થે, મારું પ્રયોજન મારા સ્વભાવનો આશ્રય લઈ અને પૂર્ણ પ્રાપ્તિ કરું એ મારો હેતુ છે, એમ કહે છે. વંદન કરવાનો વિકલ્પ છે એનાથી થાય. એવા વંદનના વિકલ્પ કાળે પણ મારો આશ્રય સ્વ ચૈતન્ય ઉપર છે. એ આશ્રય વધીને મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય. માટે હું અત્યારે .. છું એમ કહે છે.

'અર્થે હું નમું છું.' લ્યો. સિદ્ધ ભગવાનને નમવું એ તો પરદ્રવ્ય છે. પરદ્રવ્યને નમવું એ તો વિકલ્પ છે. વિલ્કપ જ છે, રાગ છે. એ વખતે સ્વના આશ્રયનું જોર કરીને હું મુક્તિને પ્રાપ્ત કરું એ જ મારી અભિલાષા છે. રાગમાં અટકું અને રાગનું ફળ મને મળજો, એ નથી. આહાહા...! ભાઈ! વીતરાગની વાણી... વ્યવહારથી વર્ણવે કંઈક, નિશ્ચયથી વર્ણવે કંઈક.

મુમુક્ષુ :- બે નયનો વિરોધ હોય.

ઉત્તર :- એ બે નય વિરોધ થઈ. એ ૧૦૨ શ્લોક થયો. ૧૦૩ શ્લોક કહેશે...

(શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)